

ERKOÇ, Murat, "Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Ölümünden Sonra Anadolu'da Yaşanan Gelişmeler (1086-1107)" *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 315-323.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.806223>

Geliş Tarihi / Received: 6 Ekim 2020
Online Yayın: 26 Aralık 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Aralık 2020
Published Online: 26 December 2020

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Ölümünden Sonra Anadolu'da Yaşanan Gelişmeler (1086-1107)

Murat ERKOÇ^{1*}

¹ Öğr. Gör, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, GAZİANTEP.

* murat.erkoc@hku.edu.tr

+ *ORCID*: 0000-0003-0640-6493

Öz- Süleyman Şah'ın 1086 yılında Ayn-u Seylem savaşında ölmesi üzerine Melikşah'ın Antakya'da bulunan I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı yakalayıp İran'a götürmesi, Anadolu Selçuklu tahtının bir müddet boş kalmasına ve siyasi birlikteliğin bozulmasına neden olmuştur. Bunun üzerine devletin tekeli kendi etrafında toplayan ve kendisini İznik'te sultan olarak ilan eden Ebu'l-Kasım'ın Bizans'a ve Melikşah'a karşı gösterdiği mücadele devletin bağımsızlığının 1092 yılına kadar korunmasını sağlamıştır. Melikşah'ın 1092 yılında ölmesi sonrası İsfahan'dan İznik'e gelerek Anadolu Selçuklu tahtına oturan Kılıç Arslan, Anadolu'da bulunan feodal beyleri itaat altına aldıktan sonra devletin mevcut sınırlarının genişletilmesi için Haçlılar ile mücadele içerisine girmiştir. Ancak yapılan bu savaşlarda alınan ağır mağlubiyetler, Türklerin Orta Anadolu'ya çekilmesine ve mevcut toprakların kaybedilmesine sebebiyet vermiştir. Kısa süre içerisinde Kılıç Arslan'ın devletin merkezini Konya'ya taşıyıp Anadolu'daki beyleri yeniden bir araya getirdikten sonra Haçlı Kontlukları ile yapılan savaşlarda almış olduğu galibiyetler Anadolu Selçukluların Büyük Selçukluların hâkimiyet sahasına komşu olmasına ve hükümdar ailesi arasında yaşanan mücadelelerin yeniden başlamasına neden olmuştur. Nitekim 1107 yılında Habur Nehri civarında Emir Çavlı ile yapılan savaşta Kılıç Arslan, hezimete uğradığı gibi Habur Nehri'ni geçip kurtulmak isterken boğularak hayatını kaybetmiştir. Savaş sonrası Kılıç Arslan'ın çocuklarının Sultan Muhammed Tapar tarafından tutsak edilerek İsfahan'a götürülmesi Anadolu Selçuklu Devletinde yeniden fetret devrinin yaşanmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler- Süleyman Şah, I. Kılıç Arslan, Ebu'l-Kasım, Selçuklular, Haçlılar

Developments in Anatolia after the Death of Kutalmışoğlu Suleyman Shah (1086-1107)

Abstract- However, after the death of Suleiman Shah in 1086, Sultan Melikshah I's capturing of Kılıç Arslan and Kulan Arslan who were in Antioch that time and taking them to Iran led to the Anadolu Selcuklu throne being empty for a while and the shaking of political unity. Abu'l-Kasim who gathered the monopoly of the state around him and declared himself sultan in Iznik, struggled against Byzantium and Melikshah and this struggle ensured the state's independence until 1092. After Melikshah's death in 1092, Kılıç Arslan, who came from Isfahan to Iznik and ascended the Anadolu Selcuklu throne, went into wars with the crusaders after subjecting the suzerains in Anatolia, because he wanted to expand the existing borders of the state. However, because of the heavy defeats, the Turks had to went back to Central Anatol and lost some existing regions. However, after making Konya the center of the state in a short time, his reuniting the gentlemen in Anatolia and winning the battles with the Crusader counties led to the Anatolian Seljuks being close to the area of dominance of Great Seljuks and the resumption of struggles between the monarch family. As a matter of fact, in the battle with Emir Çavlı around the Khabur River in 1107, Kılıç Arslan died by drowning while trying to cross the Khabur River to rescue himself as he was defeated. After the war, Kılıç Arslan's children's being taken to Isfahan by Sultan Muhammad Tapar and led to the era of fetret for the Anatolian Seljuks again.

Keywords – Süleyman Shah, I. Kilicarslan, Abu'l-Kasım, Seljuks, Crusaders

Giriş

Selçukluların, Gaznelilere karşı 1040 yılında kazandıkları Dandanakan Savaşı sonrası başkent Nişabur olmak üzere Horasan'da kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı Tuğrul Bey (1040-1063), bir yandan Şia akidesini benimseyen Fatimî ve Büveyhilere karşı Sünnîlerin hamiliğini benimserken diğer taraftan ise başkenti Rey'e naklederek buradan Batı'ya doğru Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunan Anadolu'ya fetih hareketleri gerçekleştirerek söz konusu olan toprakların Türk yurdu haline gelmesi yolunda ilk adımların atılmasını sağlamıştır. Şüphesiz İran ülkesini elinde bulunduran Gazneliler Devleti'nin varlığı Selçukluların Bizans üzerine fetihler yapmasını engellemekteydi. Bu sebepten Gaznelilerin yıkılması doğrudan Ön Asya ve Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını sağlamıştır.¹ 1040-1071 yılları arasında yapılan gazalar Anadolu'da Bizans'ın mukavemetini kırma ve bu ülkede yurt edinme bakımından büyük öneme sahiptir.² Tuğrul Bey, Alparslan (1064-1072) ve Melikşah (1072-1092) döneminde Türkmenler, Büyük Selçuklu ordularının himayesinde, bazen müstakil gruplar halinde gazalar gerçekleştirerek Anadolu'nun doğu, orta ve batısında yayılma imkânı bularak Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesine zemin hazırlamışlardır.³ Nitekim Türklerin XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Doğu Anadolu'ya düzenledikleri akınlar sayesinde söz konusu olan topraklar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra 1069-1070'de Afşin Bey'in Adalar denizi⁴ kıyılarına kadar gazalar yaptıkları bilinmektedir.⁵

Tuğrul Bey'in 1063 yılında ölümünden sonra yerine geçen Horasan meliki Çağrı Bey'in oğlu Alparslan, yönetimde istikrarı sağladıktan sonra devlet politikasına uygun olarak Anadolu'da yapılan fetih hareketlerine devam etmek için Rey'den Azerbaycan'a doğru hareket etmiştir. Anadolu'da Türklerin ilerleyişini engellemek isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1065-1071), Rum, Rus, Hazar, Oğuz, Fars, Kıpçak, Abhaz, Ermeni ve Franklardan oluşan askerleriyle birlikte Malazgirt'e doğru hareket etmiştir. İbnü'l-Adîm, bu ordunun üç yüz bin kişi olduğunu İbnü'l-Esîr, iki yüz bin kişi olduğunu aktarıırken İbn Kesîr ise beş yüz elli bin kişi olduğunu kaydetmiştir.⁶ Alparslan'ın ordusu ise Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cezvî ve İbn Kesîr, yaklaşık olarak yirmi bin kişiden olduğunu İbnü'l-Esîr ise yirmi beş bin kişiden oluştuğunu aktarıırken⁷ Osman Turan ve Erdoğan Merçil, kırk ya da elli bin kişiden olduğunu aktarmışlardır. İki taraf arasında 26 Ağustos 1071 yılında yapılan savaş Selçukluların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Malazgirt zaferinden sonra artık Bizans'ın ordusu ve mukavemeti kalmadığı için Türkler tarafından Anadolu'ya yoğun bir göç hareketliliği yaşanmıştır. İslam ülkelerinde yurt bulamayan Türkler, saltanat davası güden Kutalmışoğulları,

isyan eden şehzadeler ve diğer boylar Anadolu'yu birer sığınak yurdu haline getirmişlerdir. Şüphesiz Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın (1075-1086) 1075 yılında İznik'i ele geçirdikten sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması Anadolu üzerine yapılan göçleri yoğunlaştırmıştır.⁸ 1072 yılında Türkistan seferi için Buhara'ya geldiği zaman huzuruna çıkan Barzam kalesi muhafızı Yusuf Harezmî tarafından şehit edilen Alparslan'ın⁹ ölümünden sonra daha önce veliaht tayin edilen Melikşah,¹⁰ tahta çıktığı zaman Kutalmışoğulları Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet (Dolat) gibi Selçuklu emirleri ve kumandanları Fırat Irmağı boylarında ve Urfa yöresinde fetih hareketleri düzenlemektedirler.¹¹ Nitekim Anadolu'da XII. yüzyılın son çeyreğine kadar Selçuklu ailesine tabi olan Artuk, Tutak, Afşin, Danişmend, Dilmaçoğulları, Duduoğlu, Tarankaoğulları, Ahlatşahlar, Yinaloğulları, Çubukoğulları, Saltuklu ve Mengüceklî gibi vassal devletler kurulmuştur.¹²

Artuk Bey'in Melikşah tarafından merkeze çağrılmasından sonra¹³ hâkimiyet sahasını genişleten Süleyman Şah'ın 1075 yılında İznik'te kurduğu devletin sınırlarının Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahilleri, Bursa, Kocaeli, Üsküdar ve Kadıköy'e uzanması ilerleyen süreçlerde Selçuklu ailesi arasında büyük mücadelelerin yaşanmasına yol açacaktır.

Çalışmada Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde başlayan Fetret döneminde Ebu'l-Kasım'dan sonra 1092 yılında İznik'te tahta çıkan I. Kılıç Arslan'ın Anadolu'daki Türkmen beylerini itaat altına alarak devletin sınırlarını genişletmek için vermiş olduğu mücadele Arapça ve Türkçe kaynakların tasnifi yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Makalenin iç başlıkları şu şekildedir: Giriş, Süleyman Şah'ın vefatından sonra yaşanan gelişmeler (Ebu'l-Kasım hükümeti), I. Kılıç Arslan döneminde Anadolu'nun genel durumu (1092-1107), Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Süleyman Şah'ın Vefatından Sonra Yaşanan Gelişmeler (Ebu'l-Kasım Hükümeti)

Süleyman Şah, Bizans'ta yaşanan taht mücadelelerinden istifade ederek kurduğu devletin batıdaki sınırları İstanbul'a kadar dayanması sonrası Anadolu'nun güneyinde yer alan şehirler ile yakinen ilgilenebileceği başlamıştır. Süleyman Şah'ın 1085 yılında gerçekleştirdiği Antakya seferinden sonra Bagras, Süveydiye, İskenderun, Derbasak, Artah, Harim, Tellbaşir ve Antep gibi kent ve kalelerin ele geçirilmesi devletin mevcut sınırlarının Marmara Denizi'nden Fırat Irmağı ve Halep bölgesine kadar uzanmasını sağlamıştır.¹⁴ Süleyman Şah'ın Antakya'nın fethi sonrası Halep kapılarına dayanarak bütün Mezopotamya'dan başka Halep'i de

¹ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Erdem*, VIII/XXII, Ankara, 1996, s. 6.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Kaya, Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme, *Ekev Akademi Dergisi*, 18/59, Erzurum, 2014, s. 211-232.

³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, 2009, s. 277.

⁴ Ege Denizi'nin Türkler tarafından kullanılan eski adıdır.

⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1998, s. 45.

⁶ İbnü'l-Adîm, Ebu'l-Kasım Kemaleddin, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, (düz. Halil Mansur), Beyrut, 1996, s. 177; İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu'l-Hasan, *el-Kamil fi't-Tarih*, VIII, (düz. M.Yusuf Dukak), Beyrut, 1987, s. 388; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail, *el-Bidayet ve en-Nihayet*, XII, Beyrut, 1991, s. 100.

⁷ Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve'l-Umem*, XVI, (düz. Muhammed Abdulkadir A'ta, Mustafa Abdulkadir A'ta), Beyrut, 1995, s. 124; İbn Kesîr, *aynu eser*, XII, s. 101; İbnü'l-Esîr yirmi beş bin kişiden oluştuğunu aktarmıştır. *aynu eser*, VIII, s. 388.

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 37.

⁹ el-Hüseynî, Sadreddin, *Ahbar'u-Devleti Selçukiyye*, (düz. Muhammed İkbâl), Lohur 1933, s. 53, 54; el-İsfahani, İmadüddin Muhammed, *Devleti Ali Selçuk*, Kahire 1900, s. 44; en-Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed, *Nihayetu'l-Edeb fi Fununi'l-Edeb*, XXVI, (düz. Mustafa Fevvez, Kuşeyli Fevvez), Beyrut

2004, s. 183; İbnü'l-Esîr, *aynu eser*, VIII, s. 393; Ebu'l-Ferec, *aynu eser*, XVI, s. 144, 145; İbn Kesîr, *aynu eser*, XII, s. 106.

¹⁰ Cüzcânî, Minhacuddin Osman b. Siraceddin, *Tabakat-ı Nasirî*, I, (Arapçaya Terc. Affaf es-Seyyid Zeydan), Kahire 2013, s. 395, 396; ez-Zehabî, Ebû Abdullah Şemseddin, *el-İber fi Haberî men Gaber*, II, (düz. Ebu Hacir Muhammed es-Said), Beyrut 1985, s. 317; İbn Kesîr, *aynu eser*, XII, s. 106; ¹¹ Sevîm, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara, 1990, s. 22.

¹² Köymen, Mehmet Altay, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII/218, Ankara 1993, s. 72; Baykara, *aynu eser*, s. 46; Ali Sevîm, "Malazgirt Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara, 2003, s. 483.

¹³ Artuk Bey, Süleyman Şah ile sebebi bilinmeyen bir anlaşmazlığa düşmesi sonrası Süleyman Şah'ın şikâyeti üzerine Melikşah tarafından merkeze çağırılmıştır. Bu tarihten itibaren Süleyman Şah'a karşı düşmanca bir tutum sergileyen Artuk Bey, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş ile anlaşarak 1086 yılında yapılan savaşta onun ölümüne neden olmuştur. Ali Sevîm, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI/101, Ankara 1962, s. 128.

¹⁴ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2015, s. 104; Ali Sevîm, Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri, Ankara, 1983, s. 24; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul, 1973, s. 77.

içerisine alacak şekilde Kuzey Irak ve Kuzey Suriye’de tek başına idare kurmak istemesi Selçuklu vasalı Musul emiri Şerefüddevlü Müslim’in (1061-1085) harekete geçmesine neden olmuştur.¹⁵ İki taraf arasında 1085 yılında Halep ile Antakya arasında bulunan Amik ovasında akan Afrin çayı üzerindeki Kurzahil mevkiinde yapılan savaş Süleyman Şah’ın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.¹⁶

Şerefüddevlü Müslim’in ölümünden bir hafta sonra ona tabi olan Şerif Hasan b. Hibetullah el-Huteyfi’nin idaresinde olan Kuzey Suriye’nin müstahkem şehri Halep’i kuşatma altına alan Süleyman Şah, şehrin güneyine doğru ilerleyerek Ma’arretünnü’man, Kefertâb, Şeyzer ve Kinnesrîn’i aldıktan sonra buralara valiler atamıştır.¹⁷ Süleyman Şah karşısında zor durumda kalan İbnü’l-Huteyfi, Suriye Selçuklu Devleti’nin kurucusu ve ilk hükümdarı Tacüddevlü Tutuş’tan (1079-1905) yardım istemek zorunda kalmıştır. İki taraf arasında 5 Haziran 1086 yılında Halep’e üç mil mesafe de bulunan Ayn-u Seylem¹⁸ bölgesinde yapılan savaşta yanındaki beylerin ihaneti sonrası Tutuş karşısında hezimete uğrayan Süleyman Şah, esir düşmemek için kendi bıçağıyla intihar etmiştir. Bazı rivayetler ise onun savaş meydanında şehit düştüğü yönündedir.¹⁹ Vassalları arasında meydana gelen bu trajedi üzerine Kuzey Suriye hâkimiyeti için harekete geçen Melikşah, yanında Bozan, Porsuk ve Ayaz ile birlikte Musul, Harran, Caber ve Münbiç üzerinden Halep’e ulaşmıştır. Kardeşi Tacüddevlü Tutuş’u sadece Şam meliki olarak bıraktıktan sonra Halep’i Kasımüddevlü Aksungur’a²⁰ Antakya’yı Süleyman Şah’ın veziri Hasan b. Tahir’den alıp Yağsıyan’a, Urfa’yı Bozan’a, Musul’u ise Çökmüş’e ikta olarak vermiştir. Daha sonra Süveydiye’ye gelerek Akdeniz’in dalgaları karşısında Allah’ın kendisine nasip ettiği fetihler dolayışıkretmiştir. Bu sırada Lazkiye, Şeyzer ve diğer kalelerde teslim olmuştur.²¹ Şam ve el-Cezîre bölgesinde gerekli atamaları yapan Melikşah’ın Süleyman Şah’ın ölümü sırasında Antakya’da bulunan karısı ve oğulları I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan’ı esir ettikten sonra İran’a götürmesi Anadolu Selçuklu Devleti’nde fetret devrinin yaşanmasına ve siyasi birlikteliğin bozulmasına neden olmuştur. Melikşah, Süleyman Şah’tan sonra Anadolu’da itaati ve hâkimiyetini yeniden tesis etmeye çalışmasına rağmen I. Kılıç Arslan’ın tahta çıkışına kadar geçen sürede Türkiye Selçukluları istiklalini ve mevcudiyetini korumakta muvaffak olmuştur.²²

Süleyman Şah vefat ettiği zaman 1075 yılında kurmuş olduğu devletin mevcut sınırları Anadolu’da Ağrı Dağına ve Çoruh Nehri’nin döktüğü yerlere dayanan, batıda Boğazlara ve Ege denizi sahillerine, güneyde de Şam bölgesine kadar uzanmıştır.²³ Nitekim Cahan ve Kapadokya’da Ebu’l-Kasım’ın kardeşi Buldacı, Malatya civarında Türk emiri dayısı Danişmendöğlü Gümüştekin Ahmet

Gazi²⁴ gibi güney yollarına hâkim olan beyler, doğrudan kendisine bağlı naipleri idi.²⁵ Ancak bu beylerin Süleyman Şah’ın ölümünden sonra Anadolu’nun bazı kesimleri, Marmara Denizi ve Adalar bölgesinde bağımsız bir şekilde hareket ettikleri görülmektedir. Türkmen beylerinin bağımsız hareket ettikleri dönemde Süleyman Şah’ın 1084 yılı aralık ayı içerisinde Antakya seferine çıkmadan önce devlet işlerini yürütmesi için İznik ve civarına başkomutan olarak atadığı Ebu’l-Kasım adındaki bir Türk beyi, devlet işlerini kendi tekelinde toplayarak kendisini sultan olarak ilan ettiği gibi kardeşi Ebu’l-Gazi Hasan’ı ise Kayseri ve yörelerine vali olarak atamıştır. Ebu’l-Kasım daha da ileri giderek Süleyman Şah’ın 1081 yılında Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118) ile Dragos suyunun sınır olarak kabul edildiği barış antlaşmasını bozarak Marmara kıyıları ve İstanbul Boğazına akınlar düzenlemeye başlamıştı.²⁶

Ebu’l-Kasım’ın faaliyetleri karşısında Aleksios, Türk akıncıları geri püskürterek Ebu’l-Kasım’ı sulhe zorlamasına rağmen başarılı olamamıştır. Ebu’l-Kasım daha da ileri giderek ele geçirdiği Kios (Gemlik) kıyı kentindeki limanda Bizans’a karşı denizlerde mücadele edebilmek için donanmalar inşa etmeye başlamıştır.²⁷ Ayrıca İzmir Beyi Çaka’nın (ö. 488/1095?) Peçenekler ile bu gaye doğrultusunda muhabbet kurduğu ileri sürülmüştür. Oldukça becerikli ve gözü pek bir kişiliğe sahip olan Ebu’l-Kasım, elindeki mülke yetinmeyerek tüm Bithynia’yı, hatta Marmara Denizi kıyılarına kadar olan toprakları elde etmek istemişti. Ebu’l-Kasım’ın sulh görüşmelerinde yavaş kalması üzerine Bizans’ın Makedonya’da yerleştiği Vardar Türklerine mensup Tatikios komutasındaki ordu İznik’e doğru yönelirken donanma ise Manuel Butumites idaresinde hareket etmekteydi.²⁸ Ebu’l-Kasım’ın Bizans donanmasına karşı koyamayıp Kios’tan çekilmesini fırsata dönüştüren Manuel Butumites, Türkler tarafından inşa edilen gemileri yakıp yıkmıştır. Ebu’l-Kasım’ın çekildiği Halykai mevkiinde Bizanslılar ile Türkler arasında on beş gün boyunca ufak tefek çatışmalar yaşanmasına rağmen iki taraf arasında savaş durumu olmamıştır. Ancak Tatikios’un savaş kararı vermesi sonrası bir kısım Türk askerinin ölmesi ve esir edilmesi ile sonuçlanan mücadele de Ebu’l-Kasım güçlükle İznik’e dönebilmiştir (1090).²⁹

Ebu’l-Kasım ve Bizans arasında mücadeleler yaşanırken Melikşah ise şimdiye kadar Süleyman Şah’a tabi olan beylerin kendisine karşı düşmanca bir tavır takındıklarından dolayı Anadolu’ya sefer açmayarak Azerbaycan’dan Orta Fırat vadisine kadar uzanan bölgede komutanları Sarhang-Savtekin ve Urfa emiri Bozan’ın akınları için

¹⁵ Ali Sevimli, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)*, Ankara 1988, s. 89-90; Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 79.

¹⁶ el-Hamevî, Şehabeddin Ebû Abdullah Yâkût, *Mu’cemu’l-Buldan*, IV, Beyrut 1977, s. 322; İbnü’l-Kalanîsi, Hamza b. Esed, *Tarihu Dimaşk*, (düz. Süheyl Zekkâr), Beyrut, 1983; s. 192.

¹⁷ ez-Zehabî, Şemseddin Muhammed, *Tarihu’l-İslâm ve Vefayatu’l-Meşahir ve’l-Alâm*, XXXII, (düz. Ömer Abdusselam Tedmurî), Beyrut 1994, s. 28; İbnü’l-Adîm, *aynı eser*, s. 217; Turan, *aynı eser*, 1971 s. 74.

¹⁸ el-Hamevî, *aynı eser*, IV, s. 178.

¹⁹ Sibt İbnü’l-Cevzî, Melik Tutuş ve Artuk Bey’in Süleyman Şah’ı Müslim b. Kureys’in yanında defnettiklerini aktarmıştır. *Mir’atu’z-Zaman fi Tevarihu’l-Ayân*, XIX, (düz. Muhammed Enes el-Hasan, Kamil Muhammed), Beyrut, 2013, s. 409; İbnü’l-Verdî, Zeyneddin Ömer, *Tarihu İbn Verdi*, I, Beyrut 1996, s. 37; İbnü’l-Esir, *aynı eser*, VIII, s. 443; İbnü’l-Adîm, *aynı eser*, 218, 219; İbn Kesîr, *aynı eser*, XII, s. 130; Ebu’l-Fida, *aynı eser*, II, s. 197; ez-Zehabî, *aynı eser*, XXXII, s. 28.

²⁰ Ebu’l-Fidâ, el-Melikü’l-Müeyyed İmadüddin İsmail, *Kitabu’l-Muhtasar fi Ahbari’l-Beşer*, II, (düz. Muhammed Abdül Latif), Kahire, Tarihi Belirsiz, s. 198; İbnü’l-Esir, *aynı eser*, VIII, s. 444; İbnü’l-Adîm, *aynı eser*, s. 222; İbnü’l-Verdî, *aynı eser*, II, s. 3; ez-Zehabî, *aynı eser*, s. 29.

²¹ Sibt İbnü’l-Cevzî, *aynı eser*, XIX, s. 414; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 1972, s. 66; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 83.

²² Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara 2014, s. 124; Turan, *aynı eser*, 2009, 285; Kafesoğlu, *aynı eser*, 1973, s. 86.

²³ Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Siyaseti*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2001, s. 37.

²⁴ İzzüddin Şeddâd, H. 495 yılında Malatya’yı ele geçiren Danişmendöğlü Gümüştekin Ahmed Gazi’nin Kutalmışoğlu Süleyman Şah’ın dayısı olduğunu kaydetmiştir bkz. *el-A’lâku’l-Hatîre fî Zikri Ümerâ’i’ş-Şâm ve’l-Cezîre*, I, (düz. Yahya Zükkâr), Dimaşk, 1991, s. 189.

²⁵ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel), Bahaeddin Yediyliz, Ankara, 1988, s. 40.

²⁶ Anna Kommena, *Anadolu’da ve Yarımadası’nda İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt’ten Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İstanbul, 1996, s. 124; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara, 1995, s. 427; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 94; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 84; Merçil, *aynı eser*, s. 106.

²⁷ Kommena Rumların egemenlik esasına göz diken tüm kıyıları ve adaları ele geçirmek isteyen Ebu’l-Kasım’ın inşa ettirdiği donanmaların İmparatoru terdihin ettiği aktarmıştır. *Aynı eser*, s. 198.

²⁸ Aleksios’un böyle bir hazırlık içerisinde girmesindeki en büyük sebep, Melikşah’ın Suriye’de kendisine refakat eden Porsuk’un İznik’e doğru hareket etmesidir. Melikşah daha önce Aleksios’a bir elçi gönderip kendisiyle ittifak kurması karşılığında Anadolu kıyılarında bulunan Türkleri geri çekeceğini söylemesine rağmen kabul edilmemiştir. Cahen, *aynı eser*, 1988, s. 44.

²⁹ Oğuz Ünal, *Türkiye Tarihine Giriş Horasan’dan Anadolu’ya*, Ankara, 1980, s. 166; Kommena, *aynı eser*, s. 197-199; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 84; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 95; Merçil, *aynı eser*, s. 106, 107.

sağlam bir üs oluşturmayı tercih etmişti.³⁰ Ancak Aleksios ve Ebu'l-Kasım arasında yaşanan mücadelelerden istifade etmek isteyen Melikşah, Anadolu'da bağımsız bir şekilde hareket eden Türkmen beylerini itaat altına alabilmek için Porsuk komutasında elli bin civarındaki askerlerini İznik'e göndermiştir. Melikşah'ın göndermiş olduğu kuvvetlerle başa çıkamayacağını anlayan Tatikios, İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Bizans askerlerinin çekilmesinden istifade etmek isteyen Ebu'l-Kasım, Bizans kuvvetlerine yetişip onlarla savaşarak İzmit'i almayı başarmıştır. Ancak Ebu'l-Kasım, Büyük Selçuklu Devletine bağlı Porsuk'un (ö. 1097) bugünkü Ürgüp-Göreme yöresine girip Konya ve Aksaray'daki hisarları işgal eden Türkmen beylerini itaat altına alarak³¹ İznik'e yaklaştığı haberini alması üzerine Aleksios'un Porsuk'a karşı ittifak teklifini kabul ederek İstanbul'a gitmiştir.³²

İstanbul'da çok iyi bir şekilde ağırlanan Ebu'l-Kasım için hemen her gün ziyafetler verilerek şerefine hipodromlar da at ve araba yarışları tertip edilmekteydi. İmparatorun amacı Ebu'l-Kasım'ı oyalayarak İzmit'e Eustathios Kymineianus komutasında gemilerle gönderdiği mimarların burada yeni kalelerin inşa edilmesini sağlamaktı. Bu arada Porsuk'un İznik önlerine kadar gelip şehri kuşatma altına alması üzerine Ebu'l-Kasım kendi imkânlarıyla şehri korumasına rağmen Porsuk karşısında müşkül durumda kaldığı için Aleksios'tan yardım istemek zorunda kalmıştır. Aleksios, Peçeneklere karşı³³ mücadele etmesine rağmen İznik'in Büyük Selçuklu Devleti'nin eline geçmemesi için Ebu'l-Kasım'ın yardım talebini kabul etmek zorunda kalmıştır. Porsuk'un yaklaşık üç ay süren kuşatma sonrası İznik'i alamaması üzerine Melikşah, İznik'in muhasarası için Urfa emiri Bozan'ı görevlendirmiştir.³⁴ İznik önlerine kadar gelen Bozan, şehri şiddetli bir şekilde muhasara altına almasına rağmen Ebu'l-Kasım'ın İmparator'dan aldığı destek ile gösterdiği mukavemet karşısında zor durumda kalmıştır. Bu sırada Bizans, 1091 yılında Kumanların yardımı ile Peçeneklere karşı aldıkları Leunion³⁵ galibiyetinden sonra İzmir hâkimi Çaka Bey³⁶ ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. İznik'i zapt edemeyeceğini anlayan Bozan ise diğer hisarları ve kaleleri ele geçirmek için Ulubat gölü civarında bulunan Lampe Irmağına çekilmek zorunda kalmıştır.³⁷

Büyük Selçuklu Devleti'nin baskısı karşısında Bizans İmparatoru'nun kendisine ne maksatla destek verdiğini anlayan Ebu'l-Kasım, bağımsız bir şekilde hareket edemeyeceğinin farkında

idi. Bu sebepten kardeşi Ebu'l-Gazi'yi İznik'te yerine vekil bıraktıktan sonra on beş katır yükü altınla Sultan'ın huzuruna çıkmak için İsfahan'a doğru hareket etmiştir. Bu konuda tek kaynağımız olan Çağdaş Bizans Tarihçisi Anna Kommena'a göre Melikşah, Ebu'l-Kasım'ın tüm ısrarlarına rağmen huzuruna çıkmasını kabul etmediği gibi ona hitaben şu sözleri söylemiştir: "*Oranın yetkisini Emir Bozan'a bıraktım, artık bundan geri dönmek istemiyorum. Öyleyse gitsin onu bulsun, parasını da ona versin ve ne istiyorsa hepsini ona söylesin. Bozan neyi uygun görürse, onun yapılması benim buyruğum olacak.*" Bunun üzerine Ebu'l-Kasım, Bozan'ı bulmak için hareket etmiştir. Ancak yolda Bozan'ın gönderdiği iki yüz kişilik birlik tarafından yakalanıp derdest edildikten sonra yayının kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür (1092). Anna Kommena, Ebu'l-Kasım'ın öldürülmesinin emrini Bozan'ın değil bizzat Sultan'ın verdiği aktarmıştır.³⁸

I. Kılıç Arslan Döneminde Anadolu'nun Genel Durumu (1092-1107)

Süleyman Şah, Suriye seferine çıktığı zaman yanında oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan³⁹ bulunmaktaydı. Malatyalı Ebu'l-Ferec ise Süleyman Şah'ın Roma diyarını istila ederken Nicaea, Nicomedia ve Konya'ya ele geçirdikten sonra bu bölgelere oğlu Kılıç Arslan'ı tayin ederek Antakya seferine çıktığını aktarmıştır.⁴⁰ Ancak Anna Kommena, Süleyman Şah'ın Antakya'ya giderken İznik'e vekil olarak Ebu'l-Kasım'ı bıraktığını aktarmıştır.⁴¹ Nitekim Sibt İbnü'l-Cevzi de Antakya'ya gelen Melikşah'ın Süleyman Şah'ın ailesini ve çocuklarını İsfahan'a götürüp onlara Horasan'da iktâ verdiğini kaydetmiştir.⁴² Melikşah'ın 1092 yılında ani ölümü üzerine⁴³ Aleksios, Ebu'l-Kasım'ı çeşitli hediyeler ve vaatlerle kandırıp İznik'ten uzaklaştırmak istemiştir. Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde başlayan iktidar mücadelesinde istifade ederek tutuklu buldukları İsfahan'dan kaçıp kardeşi Kulan Arslan ile birlikte İznik'e gelen Kılıç Arslan, baba mirası olan saltanatı güçlük çekmeden yeniden ele geçirip "*Sultan*" unvanı olarak tahta çıkmıştır.⁴⁴

Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu sultanı olduğu zaman hâkimiyet sahası sadece İznik ve civarı ile sınırlı idi. Nitekim babasının ölümünden sonra İzmir ve çevresinde Çaka Bey, Erzurum bölgesinde Saltuklular, Mardin ve Harput civarında Artuklular, Sivas, Tokat,

³⁰ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 2012, s. 11; "*Sultan Melikşah'ın İran Ermenistan'ı ile Doğu Toroslar arasındaki bölgelere yönelik fetih hareketleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Bildiğimiz tek şey Melikşah'ın Gürcülere karşı Ermenistan'a doğru Arran'da Azerbaycan ve Aras yolunun kuzey ile meşgul olduğudur.*" Claude, *aynı eser*, 1988, s. 43.

³¹ İbnü'l-Adım ve İbnü'l-Esir, Porsuk, Bozan ve Ayaz gibi emirlerin Süleyman Şah'ın vefatından sonra Antakya ile Rum diyarı arasında gazalar yaptığını aktarmışlardır. *Zübde*, s. 220; *aynı eser*, VIII, s. 444. İslam Müelliflerin eserlerinden geçen Rum diyarını Mükrimin Halil Yinanç, "*Müslümanların eskiden beri Bizans'a ait olan bu kıtaya resmi adıyla Roma'ya nispetle Rum ülkesi tesmiye ettiklerinden bu yeni açılan vilayet Bilad-ı Rum veya sadece Rum ismi ile kaydedilmemiştir. Bu vilayet Büyük Selçuklu Sultanlığı yani Türk İmparatorluğunu teşkil eden 12 vilayetten birisi idi. Bizans'tan fethedilen memleketleri ihtiva etmesi dolayısıyla şarkta Ağrı dağına ve Çoruh munsabına dayanıyor, garpta Boğazlar ve Ege Denizi sahillerine, cenupta da Antakya'ya iniyor ve bugünkü Anadolu hududuna tekabül ediyordu.*" olarak tanımlamıştır. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944, s. 128.

³² Kommena, *aynı eser*, s. 199; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 85; Merçil, *aynı eser*, s. 107; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 95; Claude, *aynı eser*, 2012, s. 11; Üremiş, *aynı tez* s. 39.

³³ Türk zümresi olan Peçenekler, Balkanlarda "*Bogomil*" mezhebine mensup olan yerli halk ile anlaşıp daha önce Bizans ile 1053 yılında yapılan antlaşmayı bozduktan sonra Bizans topraklarına Nikeforos Botaneiates idaresinde akınlar düzenleyerek Trakya bölgesine hâkim olmuşlardı. Ayrıca 1087 yılında Aleksios, Tuna boylarında Peçeneklerle yapılan mücadeleyi kaybettığı gibi Kumanların müdahalesi sayesinde esir düşmekten zor kurtulmuştur. Peçenekler bu zaferden sonra 1091 yılında Trakya'yı yağma ederek İstanbul'a kadar akınlar yapmışlardır. Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, Ankara, 1966, s. 24, 25.

³⁴ Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul, 2007, s. 326; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 85; Merçil, *aynı eser*, s. 107, 108; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 95; Kafesoğlu, *aynı eser*, 1973, 98; Claude, *aynı eser*, 2012, s. 11; Kommena, Melikşah'ın Bozan'ı İmparator ile evlilik yoluyla ittifak kurmak için gönderdiğini aktarmıştır. *aynı eser*, 202.

³⁵ Meriç Nehri'nin aşağı mecrasında sağ tarafta yer alan bir şehirdir. Kurat, *aynı eser*, s. 42.

³⁶ Bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", *Tarih Dergisi*, S. XXXIV, İstanbul, 1984, s. 55-60.

³⁷ Kommena, *aynı eser*, s. 203; Merçil, *aynı eser*, s. 108, 109; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 95; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 86-87.

³⁸ Kommena, *aynı eser*, s. 203, 204; Merçil, *aynı eser*, s. 109; Sevim, *aynı eser*, 1988, s. 95; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 87; Kafesoğlu, *aynı eser*, 1973, s.100; Claude, *aynı eser*, 1988, s. 45; Turan, *aynı eser*, 2009, s. 286; Sevim, Merçil, *aynı eser*, s. 428.

³⁹ İbnü'l-Kalânişi ve Hamdullah el-Müstevfi, Kulan Arslan'ın ismini Davud olarak zikretmişlerdir. *Tarihü Dimaşk*, Beyrut 1983, s. 134; Hamdullah el-Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, Tarih Belirsiz, s. 390.

⁴⁰ Ebu'l-Ferec, Bar Hebraeus, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1999, s. 331.

⁴¹ Kommena, *aynı eser*, s. 193.

⁴² Sibt İbnü'l-Cevzi, *aynı eser*, XIX, s. 406.

⁴³ Bkz. İbnü'l-Esir, *aynı eser*, VIII, s. 482; İbn Kesir, *aynı eser*, XII, s. 143.

⁴⁴ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989, s. 109; Kommena, *aynı eser*, s. 206; Claude, *aynı eser*, 1988, s. 45; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 96; Merçil, *aynı eser*, s. 96; Turan, *aynı eser*, 2014, s. 130.

Amasya ve Kayseri havalisinde Danişmentliler, Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar vilayetlerinde Mengücekliler, Harput ve civarında Çubuk Bey, Maraş ve Sarız bölgesinde ise Emir Çavuldur Bey bağımsız bir şekilde hüküm sürmekteydi.⁴⁵ Kılıç Arslan, ilk olarak Bizanslıların Marmara sahillerine yönelik saldırılarını engelleyebilmek için Çaka Bey ile ittifak kurarak onlara karşı harekete geçmiştir.

Ebu'l-Gazi yerine İznik Beylerbeyliğine atadığı İlhan⁴⁶ Muhammed, Balıkesir ve Kapıdağ Yarımadasını işgal etmesine rağmen Aleksios'un ordusu karşısında teslim olmak zorunda kalarak İmparator'a iltica etmiştir. Bu arada Çaka Bey'in Bizans'a karşı İzmir'den gönderdiği donanmanın Ege kıyılarını, Klozamenai, Fokaia, İzmir, Khios, Mitilene ve Samos'u işgal ettikten sonra Çanakkale Boğazına doğru hareket ederek burada Abydos'u muhasara etmesi, Marmara sahillerini hâkimiyeti altında bulunduran ve Çanakkale ve yöresini kendisine ait olduğunu düşünen damadı Kılıç Arslan'ı oldukça rahatsız etmişti. Bu gelişmeler karşısında Aleksios, bir taraftan Dalassenos'u bir donanma ile İzmir'e gönderirken diğer taraftan ise Kılıç Arslan ile Çaka Bey'e karşı birlikte hareket etmek için zemin hazırlamaktaydı. Kılıç Arslan ve İmparator arasındaki sulh görüşmeleri karşısında zor durumda kalan Çaka Bey, Kılıç Arslan'ın yanına gidip onunla görüşmesine rağmen damadı tarafından ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra Kılıç Arslan, Bizans ile sulh yaparak batı sınırlarını emniyete altına aldıktan sonra Doğu Anadolu'ya yönelerek ilk seferini gerçekleştirmek için 1095 yılında Malatya'ya doğru hareket etmiştir.⁴⁷

Kılıç Arslan, Philaretos tarafından atanan Rum Ortodoks dinine mensup Ermeni Gabriel'in elinde olan Malatya'yı⁴⁸ şiddetli bir şekilde muhasara etmesine rağmen Gabriel'in Malatya'yı korunaklı hale getirmesi muhasaranın uzamasına neden olmuştur. Bunun üzerine Selçuklu Sultanı, şehrin ileri gelen piskoposlarından birisine elçi göndererek şehri teslim etmeleri için aracı olmasını istemiştir. Bu piskopos, şehrin savaşılmadan verilmesini istediği için Gabriel tarafından öldürülmüştür.⁴⁹ Bu sırada Doğu Anadolu'yu Türklerin elinden kurtarmak için Avrupa'dan harekete geçen Haçlı ordusunun Türkiye Selçuklularının başkenti İznik'e kadar ulaşması üzerine Kılıç Arslan, Malatya kuşatmasını kaldırıp İznik'e dönmek zorunda kalmıştır. 1096 yılında Aleksios'un yardımıyla Anadolu yakasına geçen Haçlı ordusu İznik istikametinden ilerlerken Kılıç Arslan'ın kardeşi Davud ise topladığı Türkmenler ile birlikte Haçlı ordusunu

bozguna uğratmayı başarmıştır.⁵⁰ Ancak arkadan gelen Haçlı ordusunun İznik'i muhasara altına alması karşısında şehre giremeyen Kılıç Arslan, Haçlılar ile yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine şehir, Bizanslılara teslim edilmiştir. (19 Haziran 1097). Haçlı ordusu karşısında alınan mağlubiyet üzerine Anadolu'ya çekilen I. Kılıç Arslan, burada Sivas ve Malatya Meliki Danişmendli Gümüştekin Ahmet Gazi ve Kayseri (Kapadokya) hâkimi Hasan Bey ile birleşerek Haçlı ordusuna karşı harekete geçmiştir. Ancak 1 Temmuz 1907 yılında Eskişehir'de yapılan savaşta Türkmen birliği başarılı olamamıştır.⁵¹ Türklerin Haçlılara karşı kahramanca mücadelesini savaşta bulunan bir Haçlı yazarı şu sözleriyle ifade etmiştir: "Eğer Türkler Hristiyan olsaydı savaşta ve kahramanlıkta kimse onlara müsavi olamazdı."⁵² Türklerin Eskişehir Meydan Muharebesinde aldıkları yenilgiden sonra Marmara ve diğer sahilleri kaybederek Orta Anadolu'ya çekilmeye başlaması üzerine Haçlılar, iki gün sonra Konya'ya kadar ilerleyip Ereğli'de ikiye ayrıldıktan sonra bir kısmı Gülek geçidini geçerek Kilikya'ya doğru ilerlerken diğer kısmı ise Kayseri'ye doğru yönelerek Anadolu'daki ilerleyişlerine devam etmişlerdir. Bitinya ve Kapadokya sınırlarını geçtikten sonra Toros dağlarının eteklerine kadar gelip buradan Anazarva'ya oradan da Antakya'ya geçmişlerdir.⁵³ Ayrıca Bizanslılar, vakit kaybetmeden İzmir'de Çaka Beyliğini ortadan kaldırarak Batı Anadolu'nun sahil bölgelerini İzmir, Efes, Sardes ve Eski Lydia'nın ötesinde kalan birçok şehri ele geçirmişlerdir. Kılıç Arslan 1092 yılında Selçuklu sultanı olduğu zaman devletin yeniden kalkınması için büyük çaba göstermesine rağmen Haçlılara karşı alınan yenilgiler devletin gerilemesine neden olmuştur. Öte taraftan Türklerden dolayı Toroslar'a sığınan Ermenilerin Bizanslıların gelmesinden istifade ederek Ermeni Krallığı'nı⁵⁴ kurmaları,⁵⁵ Güneydoğu Anadolu'da ise 1098 yılında Haçlı Devleti'nin kurulması,⁵⁶ Türklerin Anadolu üzerindeki hâkimiyetlerinin kaybetmelerine neden olmuştur.

Anadolu'da yaşanan bu büyük kayıplara rağmen Kılıç Arslan, devletin merkezini Konya'ya taşıyıp Anadolu'da dağınık halde bulunan Türkleri yeniden toparlamak için çaba göstermiştir. Nitekim 1102 yılında Konya'da Ebû Ya'lâ İbnü'l-Firâ', Kadı Ebu'l-Hasan b. ed-Dimeğani ve insanlara nasihatte bulunarak onlara yardımcı olan Şafi ve Eş'ari ekolüne mensup İsa b. Abdullah el-Konevi gibi âlimlerin varlığı Konya'nın kısa süre içerisinde İslam şehri haline dönüştüğünü göstermektedir.⁵⁷ Bu sırada Gümüştekin'in 1100 yılında Malatya'ya büyük bir ordu ile birlikte yürümesi üzerine Ermeni Gabriel, Antakya Haçlı Prensi Bohemond'a adam göndererek yardım

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 2013; Ayrıca bkz. Turan, *aynı eser*, 1971, s. 112.

⁴⁶ Kommena, bu kişinin adını "İlhan" olarak zikretmiştir. *Aynı eser*, s. 207; Osman Turan, Anadolu'da İlhan unvanını kullanıldığını gösteren başka bir kaydın mevcut olmadığını aktarmıştır. *Aynı eser*, 1971, s. 97; "İlhan, Türk Devletlerinde Hükümdar, Prens veya bir devletin yahut belirli bir bölgenin idaresinden sorumlu kişi manasında kullanılmıştır." Abdulkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, İstanbul 1988, s. 19.

⁴⁷ Kommena, *aynı eser*, s. 206-269; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 97, 98; Merçil, *aynı eser*, s. 110; Turan, *aynı eser*, 2014, s. 130; Sevim, Yücel, *aynı eser*, s. 110-111; Kafesoğlu, *aynı eser*, 1972, s. 90; Claude, *aynı eser*, 1988, s. 45, 46; Claude, *aynı eser*, 2012, s. 12.

⁴⁸ Orta Fırat havzasında yer alan ve sınır şehirler içerisinde en büyüğü olan İran ve Anadolu'yu Dicle ve Fırat nehirleri ile birbirine bağlayan Malatya, stratejik açıdan büyük öneme sahip olduğu için muhtelif tarihlerde muhtelif hanedanlıklar tarafından işgal edilmiştir. İslami dönemde sahabeden Habib b. Mesleme (ö. 42/662) ve İyaz b. Ganem tarafından 638 yılında Şemsat ele geçirildikten sonra Malatya da fethedilerek İslami sınırlar içerisine dâhil edilmiştir. İlerleyen süreçlerde Malatya'nın yeniden Bizanslıların eline geçmesi üzerine Şam ve el-Cezire valisi Muaviye (661-680), Habib b. Mesleme'yi, Malatya'nın fethi için yeniden göndererek Bizanslıların elinden alınmasını sağlamıştır (655-656). Müslümanlar ile Bizanslılar arasında Malatya'nın ele geçirilmesi için mücadelelerin sık sık yaşanması üzerine Abbâsî Halifesi Ebû Cafer Mansur (754-775) tarafından 757 yılında Malatya'ya gönderilen Cezire Valisi Abdulvahhab b. İbrahim, şehri Bizanslıların elinden aldıktan sonra burada altı ay içerisinde camiler inşa etmiştir. Zaman içerisinde sürekli el değiştiren Malatya'ya Malazgirt zaferinden sonra Ermeni Philaretos hâkim olmuştur. 1102 yılında ise Malatya Danişmendliler tarafından ele geçirilmiştir. el-İdrîsî, Ebû Abdullah

Muhammed, *Nüzheti'l-Müşâk fi İhtirâkı'l-Afâk*, I, Kahire, 2002, s. 650; İstahri, Ebû İshâk İbrahim, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Leyden, 1927, s. 62; Belâzürî, Ebû'l-Hasan Ahmed, *Fütuhu'l-Buldân*, Beyrut, Tarihi Belirsiz, s. 261-265; el-Hamevi, *aynı eser*, V, s. 192-193.

⁴⁹ Mihael, *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi*, II, (1042-1195) (çev. Hrnt D. Andreasyon), Ankara 1944, s. 42, 43.

⁵⁰ Kommena, *aynı eser*, s. 303; İbnü'l-Kalanisî, *aynı eser*, s. 134.

⁵¹ Mateos, *Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrnt D. Andreasyon), Ankara, 2000, s. 190; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, (çev. Fikret İşıltan), Ankara, 1989, 141-144; s. Turan, *aynı eser*, 1971, s. 109-102; Merçil, *aynı eser*, s. 110; Turan, *aynı eser*, 2014, s. 133; Sevim, Yücel, *aynı eser*, s. 111-113; Kafesoğlu, *aynı eser*, 1972, s. 90; Claude, *aynı eser*, 2012, s. 12; Turan, *aynı eser*, 2009, s. 287.

⁵² Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1980, s. 88.

⁵³ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhat Tarihi (889-1269)", (çev. Hrnt D. Andreasyon), *Türk Semineri Dergisi*, İstanbul, 1937, s. 187; Mateos, *aynı eser*, s. 191.

⁵⁴ "1064-1071 yılları arasında Ermeniler, Bizans'ın doğu illerinde ve Orta Anadolu'dan kopup gene Bizans'a ait olan Urfa ve Antitoros Kilikya dağlarına yerleşmişlerdi. 1081'de Bizans Doğu'da iyice çökmeye yüz tutunca Ermeniler, göçmen ve azınlık olarak yerleştikleri Kilikya'da günümüzde de izlendiği gibi, kiliselerinin, derebeylerinin çevresinde örgütlenmeye başlamışlardır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehlika Aktog Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara, 1990.

⁵⁵ Merçil, *aynı eser*, s. 111; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 104.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Runciman, *aynı eser*, 135-181; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul, 1974.

⁵⁷ İbn Kesir, *aynı eser*, XII, s. 162.

etmesi karşılığında Malatya'yı kendisine vereceğini söylemiştir. Bohemond ve Richard'ın Malatya'ya doğru hareket ettiğini öğrenen Gümüştekin, onlar üzerinde asker sevk etmiştir. İki taraf arasında Malatya yakınlarında yapılan savaşta Gümüştekin, Bohemond'a karşı üstün gelerek onu esir edip Niksar'a götürmüştür.⁵⁸ Bohemond'un esir edilmesinden sonra onu kurtarmak için Avrupa'dan yeni bir haçlı birliğinin Antakya kalesine gelmesi üzerine Kılıç Arslan, İsmail b. Danişmend, Harran Beyi Karaca, Artuklu Belek b. Bahram, Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ve diğer Türk beyleri ile bir araya gelerek Haçlıları beklemedikleri bir anda tuzağa düşürüp hezimete uğratarak Antakya kalesini ele geçirmeyi başarmıştır. İbnü'l-Esir, Haçlı ordusunun üç yüz bin kişi olduğunu ve gece yarısı sadece otuz bin kişinin kaçabildiğini aktarmıştır.⁵⁹ Türklerin Haçlı karşısında elde ettiği bu büyük başarı sonrası Aleksios, hudutlarını muhafaza edebilmek için Kılıç Arslan ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Bu arada Gümüştekin, Gabriel ile anlaşarak 1101 yılında Malatya'yı muhasara etmiştir. Hâlbuki Gabriel, Malatya'yı Franklara vereceğine dair üç kere yemin ettiği gibi kızını da Urfa Kontu ile evlendirmişti.⁶⁰

1100 yılından beri Niksar Kalesi'nde esir olarak tutulan Bohemond'un esaretten kurtulması için Antakya Patriği Bernhard ve Urfa'nın yeni Kontu Bodven dü Burg, Keysun hâkimi Ermeni Kog Vasil'in aracılığı ile Gümüştekin Gazi ile görüşerek onun serbest bırakılması için büyük gayret sarf etmişlerdir.⁶¹ Uzun süren görüşmeler neticesinde Gümüştekin, 1103 yılında Bohemond'u yüz bin dinar fidye karşılığında serbest bıraktıktan⁶² sonra Malatya'yı ona satmıştır.⁶³ Bu gelişme üzerine Antakya'yı ele geçirmek isteyen Kılıç Arslan, Maraş⁶⁴ üzerinden Malatya'ya doğru hareket etmiştir. İki taraf arasında yapılan savaşta Gümüştekin ve askerleri hezimete uğratarak Malatya'dan uzaklaştırılmışlardır (1103). Kılıç Arslan'ın daha sonra Şam'a ulaştıktan sonra burada Halep halkına elçi göndererek onlardan askerleri için erzak yardımında bulunmalarını istemesi halk tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır.⁶⁵

Çok geçmeden Gümüştekin'in 1105 yılında ölmesi üzerine Kılıç Arslan, Malatya önelerine kadar gelerek şehrin doğu tarafında bulunan kuleyi kuşatma altına aldıktan sonra tahrip etmeye başlamıştır. Kule muhafızı Gümüştekin'in oğlu Yağısıyan şehri savaşmadan teslim edeceğini söyleyerek 1106 yılında teslim etmiştir. Malatya'nın ele geçirilmesinden sonra Kılıç Arslan'ın Anadolu Selçuklu hâkimiyetini sağlamak için Güneydoğu Anadolu'ya karşı genişleme siyaseti izlemesi Büyük Selçuklu Devleti ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.⁶⁶ Nitekim hükümdar ailesi arasında yaşanan taht kavgaları sadece Selçuklu ailesinde yaşanmayıp Asya Hunlarından beri Türk tarihinin her evresinde görülmüştür. Selçuklu ailesinin saltanat mücadelesine girmelerinde en büyük etken kendilerini destekleyen ve iktidar olmalarını isteyen askerlerin olmasıdır.⁶⁷

Kılıç Arslan, doğuya yöneldiği zaman Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi olan Diyarbakır'da Amid Emiri Yinaloğlu İbrahim, Siirt'te

Kızıllarlan, Erzen'de Alptekin, Harput'ta Çubuk oğlu Mehmed, Şaruh'da Emir Sökmen b. Artuk, Meyyafarikin de ise melik Ziyaeddin Mehmed gibi beyler hüküm sürmekteydi.⁶⁸ Ancak Kılıç Arslan'ın gerek Selçuklular da yaşanan taht kavgaları gerekse Haçlılara karşı elde ettiği başarıları Anadolu'da bulunan beylerin gözünde değerinin artmasını sağlamıştır. Nitekim Meyyafarikin meliki Ziyaeddin Mehmed, 1105 yılında Kılıç Arslan'a gönderdiği elçinin aracılığı ile onu davet ederek şehri kendisine vereceğini söylemesi üzerine Kılıç Arslan, Meyyafarikin'e doğru yönelerek şehri ele geçirmiştir. Daha sonra Melikşah'ın idaresi altında bulunan Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas ve bütün Rum diyarına gönderdiği askerler sayesinde bu bölgeler kendi idaresi altına girmiştir. Kılıç Arslan, Meyyafarikin'e babasının kölesi kendisinin ise atabeyi olan Hümertaş es-Süleymani'yi vali olarak atayıp Elbistan'ı ise Ziyaeddin Mehmed'e ikta olarak verdikten sonra⁶⁹ yanındaki emirler ile birlikte Ruha yakınlarına gelerek Haçlıların elinde bulunan Urfa'yı kuşatma altına almıştır. Bu arada Urfa'nın muhasarası devam ederken Musul Emiri Seyfüddeve Çökermiş'in Kılıç Arslan'a gönderdiği adamların Harran'ı kendisine teslim edeceklerini söylemesi üzerine kuşatmayı kaldırıp Harran'a doğru hareket etmiştir. Ancak Kılıç Arslan'ın burada hastalanması üzerine adamlarının bazılarını Harran'da bırakarak Malatya'ya dönmek zorunda kalması bu tarihten itibaren doğu ve güneydoğuda başlatılan fetihlerin sekteye uğramasına neden olacaktır.⁷⁰

Kılıç Arslan'ın genişleme siyaseti sonrası Anadolu'daki beylerin Kılıç Arslan'ın himayesi altına girmesiyle birlikte Anadolu Selçukluların Büyük Selçukluların hâkimiyet sahasına komşu olması hükümdar ailesi arasında yaşanan mücadelelerin yeniden başlamasına neden olmuştur. Sultan Berkyaruk'un (1092-1104) ölümünden sonra tahta oturan Muhammet Tapar (1105-1118), Musul emiri Çökermiş'in kendisine karşı bir isyan hareketinde olduğunu öğrenmesi üzerine yerine Huzistan ve Fars Emiri Çavlı Sakave (1105-1118) komutasındaki orduyu Musul'a göndermiştir. Çavlı'nın Kermavî b. Horasan et-Türkmeni ve diğer emirleri ile birlikte Musul'u muhasara altına alması karşısında dayanamayan Çökermiş, Çavlı tarafından derdest edilip öldürülmüştür. Bunun üzerine şehir halkı Çökermiş'in on bir yaşındaki oğlu Zengi'ye itaat edip onun adına hutbe okuttuktan sonra Malatya'da bulunan Kılıç Arslan ve Kasımüddeve el-Bursuki'ye haber gönderip onları Musul'a davet ederek şehri kendilerine vermek istediklerini bildirmişlerdir. Bu davet üzerine harekete geçen Kılıç Arslan, Nusaybin üzerinden el-Bursuki komutasındaki askerler ise Bağdat üzerinden Musul'u 1107 yılında muhasara altına almıştır. Çavlı'nın Musul'u terk etmesi sonrası Çökermiş ve adamlarına hil'at verip şehre giren Kılıç Arslan, tahta oturduktan sonra hutbeyi halifeden sonra kendi adına okutmuştur. Daha sonra Çökermiş'in kölesi Göreğlilerin sorumluluğunda bulunan kaleye Dizdar (Kale Muhafızı) atayan Kılıç Arslan, şehrin kadısı olarak Ebu Muhammed Abdullah b. Kasım'ı, Musul reisliğine ise

⁵⁸ Runciman, savaş esnasında esir düşeceğini anlayan Bohemond'un saçlarından bir tutam kesip yanında bulunan askere verdiğini ve bu askerin ise muhasaradan kaçıp Urfa kontluğuna gelerek Bohemond'un Türklerin Anadolu'nun içlerine ilerlemesinin bir an önce durdurulması gerektiği yönündeki mesajını saçı ile delil gösterdiğini aktarmıştır. *Aynı eser*, s. 249.

⁵⁹ Bohemond'un esir edilerek Niksar Kalesi'ne (Günümüzde Tokat ili sınırında bulunan bir ilçedir.) götürülmesi İslam müellifleri tarafından kaydedilmemiştir. Bu bilgiyi Mateos, eserinde vermektedir. *Aynı eser*, s. 204, 205; İbnü'l-Esir, *aynı eser*, XI, s. 29; Nüveyri, *aynı eser*, XXVIII, s. 166, 167; İbn Kesir, *aynı eser*, XII, s. 158; ez-Zehabi, *aynı eser*, II, s. 367; ez-Zehabi, *aynı eser*, XXXIV, s. 24; İbnü'l-Kalânisî, kaynak olarak gösterdiğimiz müelliflerden farklı olarak Bohemond'a karşı Danişmenli Gümüştekin'in Kılıç Arslan ile birlikte hareket ettiğini aktarmıştır. *Aynı eser*, s. 138; Işın Demirkent, "Kılıç Arslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara, 2002, s. 397.

⁶⁰ Mihael, *aynı eser*, s. 47.

⁶¹ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara, 1996, s. 50.

⁶² Nüveyri, *aynı eser*, XXVIII, s. 167; İbnü'l-Esir, *aynı eser*, IX, s. 56.

⁶³ Mihael, *aynı eser*, s. 47; Ebu'l-Ferec, *aynı eser*, II, s. 342-343.

⁶⁴ Ebü'l-Fidâ, coğrafya alanında yazılmış en önemli eserlerden birisi olan *Takvîmü'l-Büldân'da* İslâm Coğrafyacısı İbn Havkal'a de atıfta bulunarak Maraş'ın Bilâd-ı Şam sınırları içerisinde yer aldığını ve Antakya'ya 78 mil uzaklığında olduğunu aktarmıştır. Paris, 1840, s. 263.

⁶⁵ Sibt İbnü'l-Cezvî, *aynı eser*, s. XIX, s. 524; İbnü'l-Kalânisî, *aynı eser*, s. 143.

⁶⁶ Ebu'l-Ferec, *aynı eser*, II, s. 345; Mihael, *aynı eser*, s. 51; Gökür Gögebakan, "Malatya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara, 2007, s. 468; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 107; Merçil, *aynı eser*, s. 112; Turan, *aynı eser*, 2014, s. 137; Sevim, Yücel, *aynı eser*, s. 115.

⁶⁷ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, İstanbul, 1981, s. 13-14.

⁶⁸ İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf, *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid*, (düz. Bedevî Abdullâif Avad), Kahire, 1959, s. 272; Sibt İbnü'l-Cezvî, *aynı eser*, XIX, s. 533-534; Sevim, Yücel, *aynı eser*, s. 115; Turan, *aynı eser*, 1971, s. 107.

⁶⁹ İbn Tağrıberdi, Ebu'l-Mehâsin Cemalüddin, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, V, Kâhire, 1963, s. 190; İbnü'l-Ezrak, *aynı eser*, s. 272, 273; Sibt İbnü'l-Cezvî, *aynı eser*, XIX, s. 535.

⁷⁰ İbnü'l-Kalânisî, *aynı eser*, s. 150; İbnü'l-Esir, *aynı eser*, IX, s. 97.

Ebu'l-Berekât Muhammed b. Muhammed el-Hamis'i atamıştır.⁷¹ Şüphesiz Musul'un Kılıç Arslan tarafından ele geçirilmesi sonrası hanedan ailesi arasındaki savaş kaçınılmaz hale gelmişti. Musul kuşatmasını kaldırarak Sincar tarafına çekilen Çavlı, buradan Beni Şeybanî kabilesine mensup Ruhba Emiri Muhammed b. es-Sebbâk'ın şehri olan ve bazı vakitler de Kılıç Arslan adına hutbe okutulan Ruhba şehrine gelerek şehri muhasara altına almıştır. Daha sonra Halep Selçuklu Meliki Rıdvân'a bir mektup gönderen Çavlı, Ruhba'nın alınmasında yardım etmesi karşılığında kendisine Haçlılara karşı yardım edeceğinin sözünü vermiştir. Çavlı'nın Melik Rıdvân ve Türkmenlerden Mardin Artuklu beyi Necmeddin İlgazi'nin verdiği destek ile 1107 yılı Ramazan ayının yirmi dördüncü günü şehri ele geçirmesi üzerine Ruhba emiri Muhammed, ona itaat ederek Kılıç Arslan'a karşı birlikte hareket etmiştir.

Ruhba'dan sonra Çavlı'nın dört bin civarında süvari ile birlikte Musul'a doğru hareket ettiğinin haberinin alınması üzerine Kılıç Arslan'ın askerlerinin büyük bir kısmının Balkanlar'da Bohemund'a karşı mücadele eden Aleksios'a destek vermeleri için yollaması ihtilafların ortaya çıkmasına ve savaşmaktan imtina eden Âmid Emiri İbrahim b. Yenal'ın Habur'dan kaçmasına neden olmuştur. Ordu içerisinde yaşanan bu gelişmeler Kılıç Arslan'ın Çavlı karşısında müşkül bir duruma düşmesine ve Habur Irmağı civarına sayısı toplam da beş bine ulaşan askeri kuvvet ile birlikte gelmesine neden olmuştur. İki tarafın 13 Haziran 1107 yılında Habur ırmağı civarında karşı karşıya geldiği savaşta Kılıç Arslan, büyük bir cesaretle atını Çavlı'nın üzerine sürmüştür. Etrafı Çavlı'nın askerleri ile çevrilmesine rağmen sancaktarının iki elini parçaladıktan sonra Çavlı'ya ulaşmış ve ona kılıç darbesi ile vurmuştur. Ancak bu darbe zırhını parçaladıysa da Çavlı'nın bedenine zarar vermemiştir. Kılıç Arslan ve ordusu kahramanca mücadele etmesine rağmen Çavlı'nın adamları sayı bakımından üstün olduklarından dolayı askerlerin büyük çoğunluğu savaş meydanını terk etmiştir. Kılıç Arslan ise esir düşmemek için Habur Nehri'ni geçip kurtulmak istemesine rağmen kendisine ve atına ait zırhların ağırlığından dolayı boğularak şehit düşmüştür. Cesedi günler sonra Habur'un Şemsâniye köyünde bedeni şişmiş bir halde bulunmuştur. Savaştan sonra Musul'a dönen Çavlı, hutbeyi yeniden Muhammed Tapar adına okuttuktan sonra Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşah'ı⁷² İsfahan'a göndermiştir.⁷³ Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nde yeniden fetret devrinin yaşanmasına neden olmuştur.

Sonuç

Süleyman Şah'ın Türk Tarihinde ilk defa Anadolu'da devlet kurması dağınık halde bulunan Türkmen beylerinin Anadolu'nun fethi için Büyük Selçuklu ve Bizans'a karşı bir araya gelmelerini sağlamıştır. Anadolu'da temelleri atılan bu devletin sınırlarının 1085 yılında Marmara Denizi'nden Fırat Irmağı ve Halep bölgesine kadar uzanması ile birlikte Anadolu'ya Türkistan ve İran'dan büyük bir göç hareketi yaşanmıştır. Ancak 1086 yılında Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nde fetret devrinin yaşanması ile birlikte Türkmen birliğinin dağılması devleti zaafa uğratsa da Süleyman Şah'ın Kuzey Suriye seferine çıkmadan önce İznik'e vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım'ın Bizans ve Büyük Selçuklu Devletine karşı mücadele etmesi devletin bağımsızlığının 1092 yılına kadar korunmasını sağlamıştır.

Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde başlayan iktidar mücadelesinde istifade ederek tutuklu buldukları İsfahan'dan kaçıp kardeşi Kulan Arslan ile birlikte İznik'e gelen I. Kılıç Arslan, burada saltanatı yeniden ele geçirdikten kısa süre sonra Anadolu'da dağınık halde bulunan beyleri yeniden itaat altına

almıştır. Daha sonra İznik ve çevresi ile sınırlı olan hâkimiyet sahasını genişletmek isteyen I. Kılıç Arslan, bu gaye doğrultusunda Bizans üzerine muhtelif tarihlerde seferler düzenlemesine rağmen özellikle 1 Temmuz 1097 yılında Eskişehir civarında yapılan savaşta Haçlılara karşı aldığı mağlubiyet hem Marmara ve diğer sahilleri kaybederek Orta Anadolu'ya çekilmesine hem de Haçlıların Konya'ya kadar ilerleyip Anadolu'nun muhtelif yerlerini ele geçirmelerine neden olmuştur. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'da 1098 yılında Haçlı Devleti'nin kurulması Türklerin Anadolu üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmelerine de yol açmıştır. Bu gelişmeden sonra devletin merkezini Konya'ya taşıyarak yeniden harekete geçen I. Kılıç Arslan, Anadolu'da dağınık halde bulunan Türkleri yeniden himayesi altına alarak genişleme siyaseti izlemeye başlamıştır. Ancak bu durum Büyük Selçukluların hâkimiyet sahasına komşu olmasına ve hükümdar ailesi arasında yaşanan mücadelelerin yeniden başlamasına neden olmuştur. Nitekim bu mücadelelerin sonunda iki tarafın 1107 yılında Habur ırmağı civarında karşı karşıya geldiği savaş, Kılıç Arslan'ın Habur nehri'nde boğularak hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Şüphesiz Kılıç Arslan'ın ölümü sadece Müslümanları değil aynı zamanda Hristiyan tebaayı da büyük bir yasa boğmuştur. Mesela Ermeni tarihçisi Mathieu şu ifadeleri kullanmıştır. "*Kılıç Arslan'ın ölümü Hristiyanlar için bir yas oldu. Zira bu hükümdar cömert ve hayırseverdi.*" Öyle ki Elbistan'daki Ermeniler Haçlılar yerine Kılıç Arslan'ın idaresi altında kalmayı tercih etmişlerdir. Kılıç Arslan'ın vefatıyla birlikte devletin siyasi olarak zayıfladığı dönemde Haçlı reislerinin Ermeniler dâhil olmak üzere yerli ahaliye karşı zaman zaman çok sert davranmaları üzerine Türkler, Anadolu'nun iç kısımlarına doğru göç etmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca Kılıç Arslan'ın ölümü Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de Haçlılar üzerine düzenlenen seferlerin zaafa uğramasına da neden olmuştur.

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *aynı eser*, IX, s. 104, 105; Ebu'l-Ferec, *aynı eser*, II, s. 345; İbn Kesîr, *aynı eser*, XII, s. 167; Sibt İbnü'l-Cezvî, *aynı eser*, XX, s. 14.

⁷² İslam müellifleri eserlerinde "*Melikşah*" olarak zikretmektedir.

⁷³ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyyüddîn, *Tarihü İbn Haldûn*, V, düz. Süheyl Zükkâr, Beyrut, 2000, s. 189-190; İbnü'l-Esîr, *aynı eser*, IX, s. 106, 107; ez-

Zehebî, *aynı eser*, XXIV, s. 80; Sibt İbnü'l-Cezvî, *aynı eser*, XX, s. 15; İbn Kesîr, *aynı eser*, XII, s. 167; İbnü'l-Kalânîsî, *aynı eser*, s. 158; Demirkent, *aynı eser*, 1996, s. 57, 58.

KAYNAKÇA

- Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasan Ahmed, *Fütuhu'l-Buldân*, Müessetü'l-Maarîf, Beyrut Tarihi Belirsiz.
- Cahen Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarıcı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2012.
- Cuzcanî, Minhacuddîn Osman b. Siraceddîn, *Tabakat-ı Nasırî*, I, (Arapçaya Terc. Affaf es-Seyyid Zeydan), Merkezi'l-Kavmî Li'l-Tercüme, Kahire, 2013.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1974.
- _____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- _____, "I. Kılıç Arslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara, 2002, s. 396-399.
- Donuk, Abdulkadir, *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.
- Ebû Abdullah, İzzüddin Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre*, I, (düz. Yahya Zükkâr), Vüzeratü's-Sekafî es-Suriye, Dımaşk, 1991.
- Ebu'l-Ferec, Bar Hebraeus, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Ebû'l-Ferec, Abdurrahman b. Alî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülük ve'l-Umem*, XVI, (düz. Muhammed Abdulkadir A'ta, Mustafa Abdulkadir A'ta), Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1995.
- Ebu'l-Fidâ, *Kitabu'l-Muhtasar fî Ahbarî'l-Beşer*, II, (düz. Muhammed Abdullatif), Daru'l-Maarîf, Kahire, Tarihi Belirsiz.
- _____, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddîn İsmail, *Takvîmü'l-Buldân*, Paris, 1840.
- el-Hamevî, Şehabeddîn Ebû Abdullah Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, IV, Dar Sadîr, Beyrut, 1977.
- el-Hüseynî, Sadreddîn, *Ahbar'u-Devleti Selçukiyye*, (düz. Muhammed İkbâl), Külliyyetü Fencab, Lohur, 1933.
- el-İdrîsî, Ebû Abdullah Muhammed, *Nüzhetü'l-Müşâk fî İhtirâku'l-Afâk*, I, Mektebetü's-Sekafetü'd-Dinîyye, Kahire 2002.
- el-İsfahanî, İmadüddîn Muhammed, *Devleti Alî Selçuk*, Matbaatü'l-Mevsûat, Kahire, 1900.
- el-Müstevfî, Hamdullah, *Târih-i Güzîde*, İntişaratü Emîr Kebîr. Tarih, Belirsiz.
- en-Nüveyrî, Şehabeddîn Ahmed, *Nihayetu'l-Edeb fî Fununî'l-Edeb*, XXVI, XXVIII, (düz. Mustafa Fevvez, Kuşeylî Fevvez), Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 2004.
- ez-Zehabî, Ebû Abdullah Şemseddîn, *el-İber fî Haberî men Gaber*, II, (düz. Ebû Hacîr Muhammed es-Said), Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1985.
- _____, *Tarihu'l-İslâm ve Vefayatu'l-Meşâhîr ve'l-Alâm*, XXXII, (düz. Ömer Abdusselâm Tedmurî), Tarihü'l-Kitabü'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Göğebakan, Gökür, "Malatya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara, 2007, s. 468-473.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyyüddîn, *Tarihü İbn Haldûn*, V, düz. Süheyl Zekkâr, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2000.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddîn İsmail, *el-Bidâyet ve en-Nihâyet*, XII, Mektebu'l-Maarîf, Beyrut, 1991.
- İbn Tağrîberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemalüddîn, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Şâhîre*, V, Vüzeratü's-Sekafe, Kahire, 1963.
- İbnü'l-Adîm, Ebû'l-Kasım Kemaleddin, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, (düz. Halil Mansur), Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1996.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebû'l-Hasan, *el-Kamîl fî't-Tarih*, VIII, IX, (düz. M.Yusuf Dukak), Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1987.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf, *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid*, (düz. Bedevi Abdullatif Avad), Vüzeratü's-Sekafetü ve'l-İrşâdû'l-Kavmî, Kahire, 1959.
- İbnü'l-Kalânîsî, Hamza b. Esed, *Tarihu Dımaşk*, (düz. Süheyl Zekkâr), Beyrut, 1983.
- İbnü'l-Verdî, Zeyneddin Ömer, *Tarihu İbn Verdî*, I, II, Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1996.
- İstahrî, Ebû İshâk İbrahim, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Matbaatü Berîl, Leyden, 1927.
- Kafalı, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Erdem*, VIII/XXII, Ankara, 1996, s. 5-17.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1972.
- _____, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1973.
- _____, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, İstanbul, 1981, s. 1-28.
- _____, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?," *Tarih Dergisi*, S. XXXIV, İstanbul, 1984, s. 55-60.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktog, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yayınları, Ankara, 1990.

- Komnena, Anna, *Anadolu'da ve Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'ten Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Köymen, Mehmet Altay, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII/218, Ankara, 1993, s. 71-79.
- Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.
- Mateos, *Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- Mihael, *Süryani Patrik Mihailin Vakayinamesi*, II, (1042-1195) (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara, 1944.
- Müverrih Vardan, *Türk Fütuhât Tarihi (889-1269)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), *Türk Semineri Dergisi*, İstanbul, 1937, s. 154-244.
- Özaydın, Abdülkerim, "Porsuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul, 2007, s. 325-326.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, (çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Sevim, Ali, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI/101, Ankara, 1962, s. 121-146.
- _____, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- _____, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- _____, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- _____, "Malazgirt Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 2003, s. 481-483.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemseddin Ebû Muzaffer Yusuf, *Miratu'z-Zaman fî Tevarihu'l-Ayân*, XIX, XX, (düz. Muhammed Enes el-Hasan, Kâmil Muhammed), Risaletü'l-Alemîyye, Beyrut 2013.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971.
- _____, *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Ünal, Oğuz, *Türkiye Tarihine Giriş Horasan'dan Anadolu'ya*, Töre Devlet Yayınları, Ankara, 1980.
- Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Siyaseti*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2001.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.